

Lapsuus kulutus-yhteiskunnassa

■ VISA HEINONEN

Minna Ruckenstein: *Lapsuus ja talous*. Gaudeamus 2013

Lapset luetaan erilaisissa byrokraattisissa selonteissa tavallisesti passiiviväestöksi, jotka lähinnä kuluttavat muiden tuottamia tavaroita ja palveluja. Julkisessa keskustelussa lapsista puhutaan monesti kaksijakoisesti ja moralisoivaan sävyyn. Lapsia pitää suojella ympäröivän yhteiskunnan ja talouden uhkilta. Länsimaissa lapsia ympäröi kaupallinen kulutuskulttuuri, kun taas monissa kehittyvissä maissa lapset osallistuvat työläisinä tuotantoprosessiin. Niin ”kuluttaja”- kuin ”tuottajalapsenkin” asemaan liittyy hyväksikäytön uhka. Toisaalta nämä asemat tarjoavat myös mahdollisuuksia. Minna Ruckensteinin mukaan lapsilla on taloudellista osaamista ja kykyjä, mikä on yksi teoksen keskeisistä viesteistä.

Kuluttajatutkimuskeskuksessa erikoistutkijana työskentelevä kulttuuriantropologi Ruckenstein on tarttunut rohkeasti Suomessa suhteellisen vähän tutkittuun teemaan. Maailmalla on tehty kasvavassa määrin tutkimusta esimerkiksi lapsista ja kulutuksesta muutaman viime vuosikymmenen aikana markkinoinnissa, kuluttajatutkimuksessa ja taloussosiologiassa. Mainitsen tässä muutamia Ruckensteininkin esittelemiä keskeisiä eri alojen tutkijoita. Klassikkotutkimuksessaan

lapsuuden historiasta Philippe Ariès (1962) tarkasteli lapsuuskäsityksen muuttumista vuosisatojen kuluessa. Hän nosti lapsuuden kiinnostuksen kohteeksi historian tutkimuksessa. Taloussosiologi Viviana Zelizer (1985) kirjoitti jo 1980-luvulla teoksen lasten sosiaalisen arvon muutoksista. Sosiologit, antropologit ja kulutustutkijat ovat tarkastelleet lasten roolia kulutuksen arkisissa käytännöissä. Esimerkiksi Daniel Thomas Cook (2004), David Buckingham (2000) ja Juliet Schor (2004) ovat tarkastelleet lasta nykyisessä kulutuskulttuurissa. Myös lapsia, heidän lelujaan, lasta populaarikulttuurissa ja lapsiin kohdistettua mainontaa on tutkittu (esim. Cross 1997; 2004; Kline 1993). Yhtä kaikki, lasten tutkiminen nykyajan kulutuskulttuurissa on melko uusi tutkimusteema. Ruckenstein avaa teoksellaan uusia näkökulmia suomalaiseen keskusteluun aihepiiristä. Häntä ennen vain muutamia suomalaisia tutkijia, kuten sosiologi Terhi-Anna Wilska, kulutustutkijat Minna Autio ja Anu Raijas sekä taidehistorioitsija Annamari Vänskä, ovat paneutuneet talouden näkökulmasta lasten tutkimiseen lähinnä perheenjäsenenä tai kulutuskulttuuriin sosiaalistettavina tulevana kuluttajina. Erillisiin tietolaatikoihin on teoksessa tiivistetty onnistuneesti lukujen varsinaisia aiheita sivuavia syventäviä teemoja.

Ruckenstein käsittelee teoksen ensimmäisissä luvuissa lasten suhdetta tuotantoon ja työhön, mikä on nykyaikana usein ollut arka aihe länsimaissa ja nähty sosiaalisena ja poliittisena ongelmana. Lasten työnte-

ko on tuomittu lasten ja lapsuuden alistamisena taloudellisille intresseille. Kehittyvissä maissa taas lasten työpanosta on tarvittu perheen toimeentulon turvaajina. Lasten tehtäviin on kuulunut esimerkiksi pienempien lasten hoito, auttaminen perheyriksen hoitamisessa, eläinten paimentaminen tai muut kevyehköt tehtävät. Osa lapsista joutuu hyväksikäytetyksi työvoimaksi epäinhimillisissä olosuhteissa, esimerkiksi kaatopaikoilla, alkeellisissa tehtaissa tai bordelleissa. On väitetty, ettei lasten kodin ulkopuolella tekemää palkkatyötä hyväksytä vaikka lapset itse tekisivät sitä mielellään. Myös lapset voivat aikuisten tapaan toivoa oppivansa erilaisia taitoja, ansaita rahaa ja ottaa vastuuta. Empiirissä tutkimuksissa on pyritty ymmärtämään lasten maailmojen sekä talouden kytkentöjä. Työhön osallistumisen on nähty edistävän lasten yritteliäisyyttä varsinkin, kun tuotannollinen työ määritellään tavanomaisesta palkkatyöstä laajemmin palveluiden tuottamiseksi tai inhimillisen pääoman kartuttamiseksi. Ruckenstein nostaa tutkimuskirjallisuudesta ansiokkaasti esiin uusia ja virkistäviä näkökulmia ja erittelee niitä oivallisesti.

Lapset saattavat osallistua perinteisen palkkatyön lisäksi esimerkiksi perheyriysten tehtäviin. Kotitöiden lisäksi lapset itse ilmoittavat koulun käymisen omaksi työksensä, minkä päämääränä on inhimillisen pääoman kartuttaminen. Myös iltapäivä- ja harrastuskerhotoiminta voidaan mieltää lasten työksi. Antropologisissa tutkimuksissa on havaittu esimerkiksi

työn ja leikin vastakkain asettamisen ongelmallisuus. Lasten maailmassa leikit voivat olla olennaiselta osin työhön ja muuhun elämään valmentautumista. Esimerkiksi kauppaleikeissä lapset voivat opetella niin kuluttajan kuin palvelun tuottajankin rooleja vanhempiensa kanssa tekemiensä kauppakokemusten perusteella. Majojen, lumilintojen tai muiden rakennelmien rakentelu edistää avaruudellista hahmottamista, kun taas kotileikeissä jäljitellään sosiaalisten lähiyhteisöjen elämää.

Ruckenstein käsittelee lapsia kulutuskulttuurissa sekä eriarvoisuuden ja köyhyyden kokemuksia lasten näkökulmasta (luvut 4–6). Länsimaiden vakiintuneissa kulutusyhteiskunnissa elävät lapset ovat olleet jo vuosikymmeniä markkinoinnin kohderyhmä. Yhdysvalloissa kehitys vahvistui maailmansotien välisenä aikana. Länsi-Euroopan maissa on seurattu vähitellen Yhdysvalloissa toteutunutta kehitystä, ja myös lapsista on tullut valintoja tekeviä yksilöitä.

Nykypäivän lapset viettävät paljon aikaa internetin yhteisöpalveluissa ja videopelien parissa. Lapsista on tullut ”diginatiiveja”, ja monelta osin internet ja tietokoneet tarjoavat merkittäviä mahdollisuuksia itsensä kehittämiseksi. Virtuaalimaailmoissa, internetissä ja kulutuskulttuurissa piilee toki lasten kannalta myös monenlaisia uhkia. Ymmärrettävistä syistä siis lapsia pidetään hauraina ja suojelua kaipaavina. Lasten seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat herättäneet erityisen suurta huolta. Länsimaisen lapsuuskäsityksen monet piirteet vastaavat markkinataloutta ohjaavia arvostuksia ja uskomuksia.

Lapset eivät tietenkään ole keskenään samanlaisia, ja erottautuminen liittyy olennaisena osana kulutuskulttuuriin. Lapset saattavat suhtautua kulutuskulttuurin ristiriitaisiin piirteisiin huumorilla ja hyödyntää ristiriitoja esimerkiksi leikeissään.

Etnografisissa tutkimuksissa lapsista kulutuskulttuurissa on tarkasteltu usein eriarvoisuutta. Niissä on korostettu kulutuksen käytäntöjen ylläpitämiä historiallisia jatkuvuuksia, esimerkiksi rotuun, sukupuoleen ja luokka-asemiin liittyviä jakoja. Esimerkiksi afroamerikkalaisten lasten elämää Yhdysvalloissa luonnehtivat pitkälti historialliset eriarvoisuuden jatkumot. Köyhien perheiden lapset eivät ole kyenneet kuluttamaan keskiluokalle itsestään selvällä tavalla vaan joutuvat pidättäytymään monista houkutusista. Esimerkiksi köyhissä perheissä lasten syntymäpäiviä vietetään harvoin ja muistetaan päivänsankaria vain muutamalla lahjalla. Lasten toiveiden täyttäminen edellyttää köyhien keskuudessa myös pitkäjännitteistä säästämistä. Kuluttaminen saattaa mahdollistaa lapsille pääsyn keräilijöiden ja harrastajien joukkoon sekä saada sosiaalista hyväksyntää muilta lapsilta, kun taas vähäinen kulutus saattaa syrjäyttää yhteisöistä. Juuri tällaisten kulutuskulttuurin moninaisuuteen liittyvien asioiden nostaminen esiin on teoksen yksi erityinen ansio. Ruckenstein kytkee kansainvälistä tutkimuskeskustelua suomalaisen todellisuuden esimerkkien avulla. Yhdysvalloissa myös lelukaupat ovat profiloituneet köyhien ja rikkaiden kaupoiksi. Imagollinen laadukkuus ja korkeammat hinnat houkuttelevat enemmän runsaasti ostavia rik-

kaita kuin köyhiä. Laadukkuus ja tyylikkyys tukevat lelukaupassakin bourdieuläistä hyvän maun tavoittelua ja symbolisia erotteluja. Suomessa pikkulasten leluihin ja henkilökohtaisiin tavaroihin käytetään vaatimattomia rahasummia. Tutkimusten mukaan yksinhuoltajaäidit tinkivät kuitenkin mieluummin omista menoistaan kuin lasten kulutuksesta.

Kulutuskulttuurissa lapset oppivat vähitellen vaatimaan haluaamia tavaroihin, kuten leluja tai makeisia. Tähän liittyen vanhemmat joutuvat kasvattajina totuttamaan lapset siihen tosiasiaan, että kaikkea ei voi saada. Länsimaisten kasvatusperiaatteiden mukaisesti lasta on hyvä totuttaa tuntemaan mielihyvää halujensa hallinnasta. Suomessa tämä ei ole välttämättä edes hankalaa, sillä pidättyväinen suhtautuminen kulutukseen on ollut suomalaisille ominaista pitkään. Vakiintuihan moderni kulutusyhteiskunta maassamme vasta 1960-luvun myötä. Maltillinen suhtautuminen kulutukseen on siirrettävissä Suomessa ehkä helpommin sukupolvelta toiselle kuin vanhemmissa kulutusyhteiskunnissa, joissa näyttävä kulutus on ollut pitkään hyväksyttyä tai itsestäänselvyyttä.

Seitsemännessä luvussa Ruckenstein esittelee tutkimustaan lapsuuden ja talouden kytkennöistä lasten näkökulmaa hyväksi käyttäen. Silloin vaihdanta saa keskeisen aseman tarkastelussa. Lasten keskinäinen vaihdanta voi olla kaupankäyntiä, mutta se voi olla myös sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä. Juuri vaihdantaan ja jakeluun keskittyminen avaa uusia näkökulmia. Ruckenstein käyttää hyväkseen antropologian klassikon Marcel Maus-

sin tutkimuksia vaihdon muodoista. Maussin tarkastelemaan lahjainstituutioon liittyy sekä velvollisuuksia että vapaaehtoisuutta, ja lahjoilla rakennetaan sosiaalisia suhteita sekä myös vahvistetaan hierarkioita. Lasten syntymäpäiväjuhlassa, päiväkoedeissa, kouluissa ja leikkipuistoissa tapahtuvan lasten välisen vaihdannan, lasten tavarasuhteiden ja keräilyn tarkastelu on hyvin mielenkiintoista luettavaa. Kirjoittaja käyttää jälleen ansiokkaasti kansainvälisiä etnografisia tutkimuksia.

Nykypäivän lapset ja varhaisnuoret ovat tottuneita pitämään yllä sosiaalisia suhteita verkkoysteissä. Suomalaisen Sulake Oy:n vuonna 2000 lanseeraaman Habbo Hotel verkkopelimaailman menestys kertoo verkkoyhteisöjen suurista mahdollisuuksista, joita yritykset hyödyntävät kaupallisiin tarkoituksiin enenevässä määrin. Lapset saavat verkkoyhteisöissä jo varhain tuntuman verkkotalouden maailmisiin mahdollisuuksiin ja uhkineen. Verkkomaailmoja on helppo moralisoida, mutta niitä on vaikeaa välttää yhä useampien palveluiden siirtyessä verkkoon. Verkko on jo laajentunut vaihdannan ja jakelun merkittäväksi foorumiksi.

Tärkeitä ja mielenkiintoisia näkökulmia tarjotaan myös lapsia, rahaa ja säästämistä käsittelevissä teoksen kahdeksannessa ja yhdeksänsässä luvussa. Kotitalousmenojen budjetointi ja rahan korvamerkitseminen erilaisiin tarpeisiin, kuten urheiluvälineisiin tai soitotunteihin, ovat vanhempien tehtäviä. Viikkorahojen maksaminen on yleinen käytäntö siirtää vastuuta hankintojen suunnittelusta lapsille. Viikkorahojen käytöstä lapset saavat päättää itse ja toteuttaa niillä omia toiveitaan. Raha siis tavallaan

tekee lapsista itsenäisiä kuluttajia, ja tarjoaa heille siten aavistuksen aikuisten maailmasta houkutuksiin ja ansoihin.

Ruckensteinin tutkimien hel sinkkiläisten päiväkotikäisten lasten ja heidän vanhempiensa puheessa harkitseva kulutus näyttötyy tavoiteltavana kulutuksen mallina. Ruckensteinin tutkimukset vahvistavat osaltaan käsitystä suomalaisten kulutuseestosten maltillisuudesta. Lasten rahankäyttöä koskevien tutkimusten mukaan lapset näyttävät olevan säästäväisiä, vaikka he puhuvatkin kaihoisesti mainoksissa, televisiossa ja muilla lapsilla näkemistään uutuuksista. Sosiologi Terhi-Anna Wilska on havainnut tyttöjen korostavan säästäväisyyttä poikia enemmän. Nykyajan lapset ilmoittavat pitävänsä shoppailusta, heillä on lempikauppoja ja he tunnistavat monia brändejä. Lapset pitävät rikkaana esimerkiksi miljonääriä ja kuninkaallisia tai ”merirosvopäällikön, Roope Ankan ja joulupukin” kaltaisia kuvitteellisia hahmoja.

Teoksen viimeisissä luvuissa tarkastellaan arvonluomista. Talous rakentuu arvonluonnin näkökulmasta luottamuksen, vallan ja vuorovaikutuksen varaan. Ruckenstein korostaa sitä, että tarkasteltaessa lapsia talouden näkökulmasta talous näyttöytyy kulttuurisesti tuotettuina valintoina, arjen käytäntöinä ja ideologisena toimintana pikemmin kuin omalakisena luonnon voimien kaltaisena ilmiönä. Lapsuuden tutkiminen talouden näkökulmasta tarjoaa myös mahdollisuuden kulttuurikritiikkiin ja uusiin näkökulmiin sekä talouden että lasten tutkimuksessa.

Teos on tervetullut kirja niin lapsista kuin taloudestakin kiin-

nostuneille. Ruckenstein tarkastelee aiheita monipuolisista näkökulmista, valaisee aiheitaan mielenkiintoisin esimerkein ja erittelee kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden avulla ansiokkaasti lapsuuden ja talouden kytkentöjä.

Kirjallisuutta

- Ariès, Philippe (1962): *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Vintage Books.
- Buckingham, David (2000): *After the Death of Childhood*. Polity Press.
- Cook, Daniel (2004): *The Commodification of Childhood: The children's clothing industry and the rise of the child consumer*. Duke University Press.
- Cross, Gary (1997): *Kids' Stuff: Toys and the changing world of American childhood*. Harvard University Press.
- Cross, Gary (2004): *The Cute and the Cool: Wondrous Innocence and Modern American Children's Culture*. Harvard University Press.
- Kline, Stephen (1993): *Out of the Garden: Toys and Children's Culture in the Age of TV Marketing*. Verso.
- Schor, Juliet (2004): *Born to Buy*. Schribner.
- Zelizer, Viviana (1985): *Pricing the Priceless child: The Changing Social Value of Children*. Basic Books.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kuluttajaekonomian professori.